

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ЖУРНАЛИСТИКА И МАСОВА КОМУНИКАЦИЯ
КАТЕДРА „РАДИО И ТЕЛЕВИЗИЯ“

**„Радиото – властта на медията
или медия на властта“**

(отношенията медия – власт в периода
1944 – 1956 г. в България)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“ по професионално направление 05.03. Обществени комуникации
и информационни науки (Журналистика – *Радиожурналистика*)

Докторант:

Цветелина Димитрова Стойкова

Специалност: Радиожурналистика

Научен ръководител:

доц. д-р Венцислав Димов

София

2013

СЪДЪРЖАНИЕ на АВТОРЕФЕРАТА

I. Обща характеристика на дисертационния труд	2
1. Структура	2
2. Актуалност и значимост, мотивация за разработката на проблематиката... ..	3
3. Степен на разработеност на проблема	5
4. Обект, предмет, цел, задачи, хипотеза	8
5. Подход и методика	11
6. Мащаби и ограничения на изследването	12
II. Кратко изложение на дисертационния труд	13
1. Глава първа: Власт, властови конструкти и медии-теоретична рамка ...	13
2. Глава втора: Измерения на властта на и чрез радиото като част от системата на средствата за масова информация	17
3. Глава трета: Взаимовръзката радио – власт в България в годините от септември 1944 до началото на 1956 г.	20
III. Основни заключения и приноси моменти	26
IV. Справка за научни публикации на докторанта, свързани с темата на дисертацията	29
Приложение: Съдържание на дисертационния труд	30

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Структура

Дисертационният труд *„Радиото-властта на медията или медия на властта“ (отношенията медия – власт в периода 1944 – 1956 г. в България)* се отличава с новаторство в опит да се представи реконструкция на миналото по отношение на актуална проблематика. В заглавието се задава отправната точка на изследването, състояща се във формулирания въпрос, който се налага от дуалната представа за развитието на медиите. Формулировката предполага изследване на взаимообвързани явления, фактори и процеси, намерили научна и теоретична обосновка в няколко направления.

В композиционно отношение дисертацията е организирана в три глави и общ обем на текста и приложенията 181 страници.

Структурата на изложението следва логиката на разработване на изследователско поле, като първо се тръгва от тълкуването на понятието власт, което се конструира многопластово – от етимологията и същността, чрез политиката и идеологията и се проектира по отношение на комуникацията и медиите. Дедуктивно се разгръща теоретичното разбиране, като са изведени и систематизирани ключови понятия, които до голяма степен характеризират проекцията на властта по отношение на медиите като цяло и в частност по време на тоталитарните режими. В съзвучие със заглавието на темата, фокусът се поставя върху радиото в контекста на проблематиката около идеята за властта и двупосочните ѝ прояви. Теоретичната рамка е изготвена след критичен прочит и обзор на литература, представена в библиографска справка.

В трета глава съществуващите идеи за властта на радиото, намерили израз в изградения в изложението работен модел за осъществяване на власт от и чрез него, се отнасят към наложените практики в развитието му в заложения за изследване период. В рамките на изследването се анализира

дейността на Радио София в посочения времеви отрязък, като изследването е въз основа на корпус от първични и вторични синхронни изворови източници.

Дисертационният труд съдържа още приложения – Корпус от изследвани архивни документи от фондовете на Централен държавен архив (ЦДА), от изследвани материали в списание Радиопреглед в периода 1946-1956 г. и други периодични издания, както и библиографска справка със 162 броя източници и други 12 журналистически и публицистически материали публикувани в интернет.

2. Актуалност и значимост, мотивация за разработката на проблематиката

В дисертационния труд *„Радиото-властта на медията или медия на властта“ (отношенията медия – власт в периода 1944 – 1956 г. в България)* се изследва двуаспектния комплексен проблем на отношенията, който може да се интерпретира като власт чрез медиите, отнесен към терена на развитие на радиото.

В последните десетилетия темата за ролята и мястото на медиите, както и тяхната обвързаност с властта става все по-актуална. Въпросът за развитието и измерението на медийната власт е предмет на непрекъсващ изследователски интерес. Темата попада в полезрението на много съвременни изследователи и предизвиква разнообразни дебати в обществения и научен дискурс и без значение от гледните точки, властта им се разглежда единодушно като изключително голяма. Същевременно се разкриват и все по-нови технологични и организационни възможности тя да се развива и разраства.

Периодът около средата на миналия век може да бъде възприет като начало на нова възходяща тенденция за увеличаване на влиянието на медиите и последвалата обвързаност с политиката и властта. Това

провокира редица изследователи да насочат усилията си към изследване на ефектите причинени от медиите като научната литература, особено в последните години предлага богат набор от студии и изследвания в тази област.

От научна гледна точка последното десетилетие на 20. Век и първото на 21. Век води до бурното развитие на медийните изследвания като комплексна научна област обединяваща разнообразни по вид анализи. Обвързаността на конкретна медия с властта и сложното преплитане на отношенията заема малка част от това комплексно пространство и в този смисъл представлява изследователско поле, което най-вече що се касае до радиото не е обект на самостоятелно проучване.

От практическа гледна точка изследването на отношенията радио – власт може да се използва като източник на информация за появата на значими процеси, които се отнасят до общата теория за медийното влияние. Взаимовръзката радио – власт е една обективна реалност, която еволюира паралелно с развитието на средството.

В България темата за властта на радиото след 9 септември 1944 година търпи развитие поне в няколко насоки. От една страна отношенията радио – власт се изграждат върху основата на публичната същност и насоченост на действията. От друга страна обаче политическата система и свързания с нея режим на управление очертава параметрите на взаимодействие и общуване, които поставят средството в подчинено на политическата власт положение. Това води до подмяна на същностното му предназначение, произтичащо от употребата на неговата власт в полза на режима, което на свой ред може да се разглежда като основополагащо за изследванията на трансформацията на медийната картина през тоталитарния период – друг съществен клон от общата теория за медийната власт. Ето защо радиото може да се посочи като средството, задало посоката на изграждането на представите за медиите като служещи на властта. Това дава основания да

се направи заключението, че изследването на радиото като част от системата на средствата за масова информация се очертава като комплексно, сложно и недостатъчно проучено в този аспект на развитие поле, което крие множество възможности и чието изследване може да допринесе за обогатяване на научните и практически области на медийните изследвания, на комуникацията, на политическите теории.

Научната новост на дисертационния труд се състои в извеждането на тенденции и разкриване на практики свързани с формиране на отношенията медия – власт чрез радиото и ситуирането им в слабо изследван в този аспект на развитие период. **Актуалността** му е обусловена от необходимостта за оценка на един отминал период, като маркер на миналото и коректив на настоящето.

3. Степен на разработеност на проблема

Най-често властта на медиите се разглежда в рамките на широк изследователски метод, обхващащ тяхната съвкупност и много рядко изследванията са ситуирани по отношение на проявите на отделно средство за масова информация. От друга страна научната и теоретична литература, касаеща обекта на настоящото проучване е съсредоточена по-скоро върху отделни аспекти, засягащи неговата специфика и функции, както и изследващи пътя му на развитие в отделни или по-обширни периоди.

В България съществен принос в тази област имат големият изследовател на развитието на радиото Веселин Димитров (*История на радиото в България (краят на XIXв.-1944 г.); Радиопрограмата; Радио и личност*), като темата заема място и в трудовете на автори като Михаил Минков (*Журналистика на словото и образа; За творчеството и ефективността на радиопредаванията; Радиожурналистика*), Филип Панайотов (*Двубой в ефира*). За комуникацията и общуването чрез радиото най-голям принос

имат трудовете на Снежана Попова (*Радиокомуникация; Общуване чрез радиото; Ролята, която избираме; Радио, публики, стилове*), които са отправна точка за формирането на възгледи най-вече по отношение на властта на средството.

Конкретното обвързване на дейността му с властта, което води до изграждането на представата за функционирането като медия на властта намира място в отделни по-общи изследвания, но по отношение на заложения за изследване период темата е слабо застъпена. Единствените разработки, отразяващи дейността на радиото в условията на наложения след 9-ти септември 1944 година режим датират от времето на социализма и принадлежат на авторите професионално свързани с проблематиката – Веселин Димитров и Михаил Минков. Те са ценен и много важен източник на информация, въпреки че представят дейността му в духа на характерния за периода интерпретационен модел, при който отсъства критичния анализ. Различните оценъчни механизми на изследователите, за които периодът на установения режим е едновременно изследван и преживян, засилва субективността в изследователския процес, но също така дава на техните текстове валидност на документ – на свой ред те също биха били подходящ обект за изследване. Впрочем, в изследователските полета на социология (*Деянов 2000; Деянова 2005*), история (*Чичовска 1981; Исусов 2000; Еленков 2008; Даскалов 2009; Шараланов 2009, Огнянов 2011*), културология (*Колева, Гончарова 2007; Знеполски 2008*), етнология (*Беновска 2001, Велчева 2004, Пейчева 2008, Груев, Тепавичаров и кол. 2011*), изкуствознание (*Попов 2002*), прочитът на близкото минало включва не само рефлексии върху обекта (културата като организация и идеологемност, медията като институция на културното инженерство), но и историографски критичен прочит на синхронните на обекта научни рефлексии, който инкорпорира в полето на обекта изследователските субекти и техните текстове.

В съвременни условия, въпреки че след 1989 г. излизат редица сборници (*Журналистика в тоталитарното и посттоталитарното общество 1995; Медии и митове 2000*), научни статии (*Пропаганда и тоталитарни медии 2006*) и студии (*Властта на медиите 2003*), които поставят на обсъждане проблеми, които до тогава не са допускани до дискусия, авторите разглеждат отделни аспекти около развитието на журналистическата дейност и медийното развитие, а други съсредоточават вниманието си по-скоро върху периода и последвалите изменения в обществото като цяло. Ценен принос в изследователската парадигма на електронните медии имат и редица публикации върху отделни страни на отношенията медии (радио) – история (социализъм, постсоциализъм), в аспекти, като: профилиране и програмиране (*Попова 2004; Петрова 2008*), медии – власт – манипулация (*Точев 2000; Манлихерова 2003; Михайлов 2009; Лозанов и Спасов 2011; Димов 2012*), медии – изкуство – идеология (*Димов 2001, 2012; Спасов 2000; Попов 2002*). Те определено са от значение за разширяване на научната проблематика и са също ценна основа като източник на различни интерпретации, позволяващи да се изгради представата за съпътстващите основни тенденции и да се разкрие въздействието на политическите условия. От друга страна съществуващите изследвания, отнасящи се до отделни аспекти и различни направления от гледна точка на типологизацията обхващат предимно и по-скоро печатните издания, а по отношение на електронните медии и най-вече радиото са слабо застъпени.

Не толкова към предходна изследователска традиция, колкото към уплътняване на изследователския обект, могат да бъдат включени и публикации на участници и коментатори на процесите на развитието на радиото през разглеждания период, от сферата на литературата на факта, мемоаристиката, документалистиката и дори белетристиката (*Калоянов 1994; Везенков 2009; Константинов 2011*). Те, заедно с част от архивните

материали, обаче, могат да имат и двойствена идентичност – от една страна извори, от друга – коментарни текстове, ценни със своята документалност и богати емпирични данни.

Въпреки редицата посочени изследвания, имащи роля в емпиричното, теоретично и историческо осветляване на проблема е видно, че темата за властта на радиото в България, особено в конкретния изучаван период (1944-1956), е слабо разработена като самостоятелен предмет на изследване. Често пъти аспектът на властта на радиото е резултат от вторичен анализ върху вече проведено изследване или е само един от многото елементи на по-широко проучване.

4. Обект, предмет, цел, задачи, хипотеза

Обектът на настоящото изследване е радиото – неговото развитие и функции, в периода 9-ти септември 1944 – април 1956 година. Като сравнително ново и единствено за периода електронно средство за масова информация, дейността му ще бъде изследвана на база съставен корпус от първични и вторични, синхронни и асинхронни изворови източници – архивни документи от фондовете на Централния държавен архив, (повечето от които не са били използвани по конкретната тема - изказвания на политици, програми на партията и планове за развитие и работа на Радио София, придружени със съответните отчети за изпълнението им - 2 фонда и 20 архивни еденици), публикации поместени в периодиката през разглеждания период (сп. Радиопреглед), други материали с отношение към обекта, намерили място както в печатни издания, така и в отделни научни и журналистически разработки, датиращи от периода на установения режим и след това.

Предмет на изследването са специфичните проявления на властта в аспекта на упражняването ѝ от и върху радиото, разглеждано като средството част от системата на средствата за масова информация.

Цел на дисертационния труд е да се разкрият формите на проява на власт, като се открият идентифициращите я елементи и процеси, водещи до двупосочната ѝ реализация в медийната и в частност в радио средата и след като се опишат теоретичните основи на свързаните с това понятия да се изследва обществената значимост и развитие на радиото в условията на идеологическа стагнация през разглеждания период. Така формулирана целта предполага **изследователски задачи** в две направления.

По линия на проучване и изследване на връзката власт – радио се оформят следните изследователски задачи:

1. Да се проучи и систематизира научна литература в областите на медийните изследванията и теориите за властта, чиито анализ да доведе до съставянето на работен, съответстващ на нуждите на изследването модел. Той следва да зададе параметрите за оценка на властта на и чрез медиите и същевременно да създаде възможности за реализиране на комплексно проучване при уместно съчетаване на различни методи спрямо обекта на изследване;

2. Да се опише и систематизира теоретичната литература и практикоприложните изследвания в областта на развитието на радиото като средство за масова информация, като на базата на анализ се очертае процесът по формирането на неговата власт. А също така да се разкрият механизмите, довели до превръщането на радиото в медия на властта и така оформеният работен модел да бъде съотнесен към дейността на радиото в България до настъпването на изследвания период.

Във връзка с второто направление на поставената цел, отнасящо се до изследване на обществената значимост и развитие на радиото в България в условията на идеологическа стагнация през разглеждания период, се оформят следните изследователски задачи:

1. Да се изготви корпус от синхронни първични и вторични изворови материали, който да позволи да се проследят процесите по овластяване на

радиото като се изследва степента на обвързаност на дейността му със структурите на властта;

2. Да се проучат и разкрият резултатите от конкретната реализация на поставените цели и задачи, като на база критичен анализ на архивните единици от изследователския корпус, разгледани през призмата на съвременната критика се подложи на изследване проблема, касаещ употребата на неговата власт.

3. Да се разкрият и изследват механизмите за влияние и въздействие върху аудиторията в процеса на радиообщуването като в тази връзка следва да се изяснят и отношенията радио – аудитория на база изградения модел за медийно влияние.

В резултат на постигане на целите и изпълнение на изследователските задачи ще се формулира и отговора на основния **изследователски въпрос**, а именно: каква е степента на обвързаност на радиото с властта, в каква насока се развива властта на медията в рамките на наложения еднопартиен режим и като медия на властта ли функционира радиото през периода септември 1944 – април 1956 г.

В рамките на дисертационния труд ще бъде направен опит да се докаже работната **хипотеза**, че засиленото влияние на радиото в обществото като водещата и единствена електронна медия, засилва амбицията на властта да го контролира, което го превръща в медия на властта през изследвания период. Хипотезата следва да се счита за доказана, ако спрямо радиото през разглеждания период може да се приложи изградения за нуждите на изследването работен теоретичен модел, разглеждащ техниките и проявите за оказване на влияние върху средството.

5. Подход и методика

Водещият подход в настоящото изследване е *дедуктивният*, при който от общата рамка на теориите за властта, политиката и средствата за масова комуникация се преминава към конкретните измерения на властта от и чрез медиите и в частност радиото. В края на дисертационния труд е използван *индуктивния* подход – от конкретиката на формираните на база анализ на архивните източници основни направления се извеждат общите тенденции и се изследва употребата на неговата власт.

Проблематиката на изследването предполага интердисциплинарен подход, ето защо **методиката** на настоящата дисертация се реализира на няколко нива.

Подготвителния етап, обхваща първично изследване на писмени източници – научни и теоретични изследователски разработки на български и чужди автори с цел изграждане на теоретична рамка за съставянето на работен, съответстващ на нуждите на изследването модел, който да очертае границите на медийната власт в нейните две направления.

Етапът на качествените изследвания, включва комбинирането на следните инструменти:

Дискурс анализ, като идеологически анализ, като се набяга на тези негови характеристики, които изразяват или съобщават за нагласите, позициите, интересите, вижданията, насоките, прилаганите политики ;

Анализът на съдържанието на документи е използван за проучването на съдържанието на първични и вторични синхронни изворови източници, с цел да се уловят промените в социалните ценности и норми чрез прекия достъп до текстове и артефакти от изследвания период – официалният дискурс на властта, публикации в периодиката и отделни научни и журналистически интерпретации от периода;

Историческият метод и анализите на първични и вторични асинхронни изворови източници, свързани с развитието и ролята на радиото, като богат източник на познания за отминалото време нанасят последните щрихи към оформянето на облика на радиото в изследвания период чрез съвременния прочит на историята.

Получените сведения, разгледани през призмата на съвременната критика и изследователски трактовки водят до реконструкция на миналите събития в контекста на разглеждания проблем.

6. Мащаби и ограничения на изследването

Хронологичните граници на изследването се определят от две важни политически събития: завземането на властта на 9-ти септември 1944 година от коалицията на Отечествения фронт и поставянето на началото на така наречения процес на „размразяване”, намерило теоретична обосновка в материалите от Априлския пленум на БКП. Изследването се концентрира върху дейността на Радио София в един 12-годишен период, представено чрез анализ на достъпни архивни документи (синхронни първични и вторични изворови материали). В съответствие с изработената методика се проследяват и други достъпни публикации и материали във връзка с дейността на Радио София (асинхронни първични и вторични изворови материали), които представят съвременния прочит на изследваната проблематика.

Изследователската част от дисертацията се основава на разгледаната в предишните две части теоретична рамка. Тя конструира изследователско поле, съставено от достъпни на дисертанта автори. Основните понятия в изследването са разработени на база приетата научна традиция. Там, където има разнопосочни мнения, се прави обоснован избор в съответствие със спецификата на темата. По отношение на различния прочит на авторите и изследователите от тоталитарния и посттоталитарния период,

се отчита пристрастния характер на първите и възгледът се формира чрез съпоставката им с трактовката на събитията от съвременните изследователи.

Изследването не засяга дейността на регионалните радиостанции, тъй като темата е достатъчно обширна, предполагаща самостоятелно задълбочено проучване.

Вниманието е съсредоточено върху властта на радиото да оказва влияние в аспекта на въздействие, а не на възприемане, тъй като въпросът предполага едно самостоятелно и по-задълбочено проучване по отношение на евентуалното задоволяване на потребностите чрез разкриване на ефектите и нагласите в аудиторията.

II. Кратко изложение на дисертационния труд

1. Глава първа: Власт, властови конструкти и медии-теоретична рамка

Първа глава се концентрира върху изясняване на проблематиката свързана с властта и нейната проекция по отношение на медиите. В *началото* властта като понятие се дефинира чрез преглед на основни теоретични постановки, намерели място в трудовете на автори и изследователи като Макс Вебер, Мишел Фуко, Бертран Ръсел, Джон Кенет Гълбрайт, Алфин Тофлър и др. Очертават се основните инструменти за упражняването ѝ, като развитието и формите на проявата на властта се обвързват с понятия като политиката, както и чрез субординацията с понятия като идеология, пропаганда, манипулация, тоталитаризъм. Водещото разбиране за понятието власт като стремеж за влияние и въздействие се формира на база теориите залегнали в изследванията на авторите Джон Кенет Гълбрайт и Алвин Тофлър. Възприема се концепцията за взаимозависимостта между властта и политиката като се

стига до извода, че силната връзка между тях не търпи промяна в характера, а по отношение на насоките на развитие и конкретните прояви. В тази връзка проекцията ѝ се отнася към тоталитарните практики с оглед на това, че като държава от такъв тип се причислява и България през заложените за изследване периоди. Разкрит е залегналия принцип за властване в тоталитарните държави, изразяващ се в стремеж за контрол на поведението на масите, чрез влияние върху мисълта и действията. Обособените в хода на анализа разбирания за властта според тоталитарните ръководители налагат изясняването на ключови понятия като идеология, пропаганда, манипулация. Фокусът е върху аргументираното представяне на механизмите за упражняване на власт и маркирането им в полето на проявата през тоталитарния период в нужната на изследването посока. Водещи при изясняване същността на идеологията и техниките за убеждаващо въздействие стават изводите и тезите, формулирани от автори като Хана Аренд, Чавдар Попов, Чавдар Христов, Венцислав Бондиков, Милена Цветкова, Тодор Петев и др. Идеологията се възприема и разглежда като елемент за осигуряване на реална и символна власт, превърната в дискурс на властта с главен механизъм за разпространение – пропаганда, разбирана като начин на манипулиране на общественото съзнание с цел запазване на властта. На тази база се обособява и внедрява инструментариум за влияние и подчиняване на мисълта, като форма на упражняване на власт. Той се състои от пропаганда на съответната идеология (в случая тоталитарна) чрез методите на манипулацията, която следва да се приеме като израз на моделиране на мисленето и поведението в желаната посока (без да бъде характеризирана като лъжлива или заблудаваща, но и неизключвайки и тези елементи на проява), най-вече чрез методите на убеждаване и внушаване, използвани от организации или съответни лидери, за мобилизиране и въздействие върху

масите, превърнали се в желан обект (а не отделния човек), подложен на манипулация през тоталитарния период.

Оформилото се и приетото за целите на изследването разбиране за властта, преди всичко като способ за налагане на влияние, поставя на разглеждане *медиите* като притежатели на условна власт (според типизацията на Джон Кенет Гълбрайт) и способни да предават знания (според типизацията на Алвин Тофлър). Връзката медии – власт се поставя на анализ от гледна точка на наложения в научната и теоретична литература дуализъм в разбиранията – като инструмент за контрол на властта и средство потребно на властта. Тези два среза са обусловени от стремежа да се влее допълнителна светлина върху спецификата на медиите и от необходимостта да се вникне в конкретиката по въпроса за разглеждането им като инструмент за власт и властване. Като отправна точка в това отношение се поставя развитието на медиите в две основни направления, максимално доближаващи се до известната формулировка на Умберто Еко, който дели експертите на „песимисти” за които медиите имат разрушителен ефект в сравнение с обикновената социализация и „оптимисти”, които са склонни да разгледат позитивните и управляеми страни на социализацията посредством медиите (Еко 1964: 13). В хода на анализа двете направления се възприемат като резултат на манипулативния характер на медийното съдържание, което е функция на ролята им на посредник между събитието и неговия повторен прочит. Представата за същността на властта им се разкрива на база изводи и тези на редица теоретици и изследователи (Елиезер Алфандари, Тодор Петев, Снежана Попова, Мануела Манлихерова, Чавдар Христов, Толя Стоицова, Орлин Спасов, Венцислав Бондиков, Джон Кенет Гълбрайт, Алвин Тофлър, Мишел Фуко, Джани Лозито и др.), като за целта се прави обзор на развитието на теориите за медийното влияние.

В рамките на тази глава се прави обоснованото заключение, че медиите следва да се разглеждат като социално неограничена сила, способна да осъществява власт, реализираща се на ниво влияние и въздействие. Достига се до обобщаващото определение, че медийната власт се заключава в произвеждането на информация, с която се поддържа или променя общественото статукво, и чрез която медиите осъществяват своята власт над обществото. В рамките на анализа информацията се обвързва с третия определен от Алвин Тофлър инструмент на властта – знанието, което според него е „най-всестранния и основен източник на власт – за убеждаване на други да постъпят по определен начин в очакване постигането на свои лични интереси” (Тофлър 1996: 523).

Като се отразява развитието на мисълта и процесите по налагането на власт над медиите се очертават факторите, довели до намесата на политиката върху медийното съдържание и механизмите за направляването му с идеята да се зададат границите на работния модел за оценка на властта.

На база водещото разбиране за характера на медийната власт (според Джон Кенет Гълбрайт и Алвин Тофлър) се прави обоснования извод, че условният характер на властта им или способността да предават знания ги превръща в нужна организация за реализиране на политически стремежи. В рамките на тази глава се стига до заключението, че причините за оформянето на този тесен съюз могат да се търсят както на ниво взаимна изгода и за двете страни, при което е налице компенсация, така и по посока на осигуряването на обществено легитимиране на политиците чрез медиите, които в случая се явяват за тях като добавена власт.

Като водещ се формира обоснованият възглед, че властта на медиите е безспорна, но тя лесно може да бъде направлявана, предвид обособената манипулативна същност. Подложеният на изследване богат инструментариум за влияние на медиите, своеобразен изразител на тяхната

власт се обособи като притежаващ неограничени възможности. Налага се виждането, че в зависимост от механизмът на използването му, медиите много лесно могат да се превърнат от филтър на истината в канал за разпространение на сътворена действителност. Това е обусловено от манипулативния характер и присъствието на субективния фактор при съставянето и поднасянето на информацията.

В *края* на втора точка от първа глава се изяснява същността и развитието на медиите по време на тоталитарните режими, като се посочват характерни прояви от територията на България. С оглед спецификата на изследването се акцентира на обвързването на властовите и медийни теории с идеологията на тоталитарните общества, като в тази връзка се изясняват ключови понятия, основополагащи за разработването на инструментариум за влияние като форма на упражняване на власт чрез медиите. На база анализ на наложените практики, подчиненият характер на медиите през тоталитарния период се разкрива като основан на принципа за властване, разчитащ на силата на внушението и убеждението за пропаганда на идеологията.

2. Глава втора: Измерения на властта на и чрез радиото като част от системата на средствата за масова информация

Глава Втора е насочена към изграждането на работен модел за измеренията на властта на радиото на базата на разкритите и обособени в предходния раздел механизми и процеси. В *началото* се дава теоретичен поглед върху някои особености свързани с формиране на неговата власт, като на тази база се прави опит да се очертае и изведе властният инструментариум на средството. Анализът на теориите за мястото и значението на радиото в системата на средствата за масова информация (*Веселин Димитров, Снежана Попова, Вяра Ангелова, Еди Емирян, Лъчезар Вачков*) позволи разкриването на залегнала представата за една

индиректна интерпретация на идеята за властта на средството, която авторите насочват в различни направления – по отношение на възможностите му да промени и усъвършенства общуването между хората, да ги сближи и избави от тревогите. Извън този хипотетичен прочит, появата на радиото разглеждана като феномен за времето и за хората, води до извода, че то следва да се определи като средството променило системата на средствата за масова комуникация и да се разглежда не само като не изолирано от процесите на нейната трансформация, а и като причина за новите измерения, които придобива. Оформената сфера на влияние, свързана с очакванията на аудиторията от друга страна също се обособи като изпълнила радиото с власт – за предаване на знания и въздействие при изграждането на представите за различните светове, които представя.

От ролева гледна точка се проследява мястото на радиото в обществото с акцент на двупосочните прояви на неговата власт. Анализът на различните видове теоретични източници (*Веселин Димитров, Снежана Попова, Вяра Ангелова, Михаил Минков, Еди Емирян, Бернд-Петер Арнолд, Роджър Фидлър, Одоне Демикелис, Чинция Манфреди и др.*) води до заключението, че властта на радиото се дължи на специфичната комбинация от възможности за влияние и въздействие, израз на обоснования в изложението властен инструментариум. Налага се извода, че белезите, които определят спецификата на радиото като комуникационно средство и комуникационен процес формират и неговата физиономията, очертават неговия характер, възможности и ограничения.

На анализ се поставят факторите и проявите, моделите и разбиранията, довели до обособяването на радиото като средство за информиране и манипулиране, за образование и култура, но и за пропаганда. Анализът се концентрира върху разкриването на отделни прояви и практики, свързани

със световните модели на развитие на радиото, като по-задълбочено те обхващат страните с тоталитарен режим на управление.

На база обзор и анализ на различните модели на развитие и спецификата на радиото се обособява процесът на оформяне на властта на радиото, като се очертава рамката на властния инструментариум на средството. На този фон се формира заключението, че властта на радиото следва да се интерпретира спрямо обществените нагласи и държавната политика и да се разглежда като резултат от естествения интерес към средството. Акцентира се на силата на радиообщуването и функциите на радиото, които се ситуират спрямо модела за направляване на властта му и се отразяват двете направления на реализирано въздействие. Радиообщуването се представя като процес, който може да бъде направляван в зависимост от крайната цел на комуникатора, в ръцете на който е съсредоточена голяма власт, която оперира на съзнателно и подсъзнателно ниво, да внуши нагласи, да предизвика поведение, да въздейства на мислите и чувствата, да наложи гледната си точка, да убеди, да възхвали или компрометира.

Щрихират се основните модели на организирано влияние чрез радиото, залегнали в практиката най-вече на тоталитарните режими. На тази база изложението доказва, че интересът към средството попада в обсега на властовите стремежи и радиото се превръща в значимата организация, която следва да се включи в реализирането на политиката.

Във *края на втора глава* се изяснява спецификата, мястото и ролята на радиото в България до настъпването на залегналия за изследване период. Тук се проследява развитието му като въпросите се разглеждат проблемно-хронологически и на база на изградения работен модел се оценява степента на обвързаност на радиото с властта и политиката. Анализът на българския модел доказва до голяма степен застъпената теза, като отразява формирането на властта му в посока културното издигане на нацията,

впоследствие насочена към задоволяване на политическите стремежи на властта.

Формулираният на този етап извод е в посока затвърждаваща разбирането за властовия потенциал на радиото, който отключва стремежа на властта към него и води до формирането на двете посоки на развитие и употреба на средството.

3. Глава трета: Взаимовръзката радио – власт в България в годините от септември 1944 до началото на 1956 г.

Трета глава се концентрира върху изследването на взаимовръзката радио – власт в рамките на заложения период, като на анализ се подлага динамиката на протичащите в радиото процеси, мястото му в политическата стратегия на властта и мисията му в публичното пространство. Всяка една от точките в тази глава отговаря на задачите, свързани с второто направление на поставената цел на изследването, като изводите до които се достига са обвързани с разработените теоретични констатации. В *началото* се изследва въздействието на политическите условия върху дейността на радиото като публичен фактор. Вниманието се насочва към разкриване на процесите по овластяване на радиото като на база теориите за властта и обособените инструменти за прилагането ѝ се оценява степента на обвързаност на дейността му със структурите на новата власт спрямо зададената насока на развитие, отправените към него очаквания и наложената политика на управление.

Поставено на разглеждане на политическия фон на събитията около завземането на властта от коалицията на Отечествения фронт, още в началото се разкрива стремеж към направляване на дейността му в съответствие с идеологическите възгледи. Направените наблюдения сочат, че в условията на извършената след 9 септември 1944 г. промяна в медийната сфера, радиото има своя специфика по отношение на

взаимодействието си с властта. Нужно е същевременно да се отбележи, че за разлика от пресата, при която може да се говори за период на либерализиране (дейността на опозиционните партии преди да бъдат ликвидирани намира медиен рупор в наличието на опозиционни вестници), радиото е институцията пряко подчинена на властта на ОФ, а по късно и на БКП. На база анализ на достъпните архивни документи се установи засилен контрол върху дейността чрез налагането на монопол и управленско-цензурни практики, координирана подмяна на кадровия състав и направляване на протичащите вътре процеси. Това позволи налагането на извода в отговор на поставената за целта на изследването задача за силна обвързаност на радиото с властта. Обособилите се в хода на проучването прояви позволяват степента на обвързаност да бъде оценена като висока, тъй като заложената и наложената впоследствие насока на развитие е пряко кореспондираща с тези на новата власт.

Съотнасянето на установените в хода на изследването практики към изградения в предходните глави работен модел позволи Радио София да се обособи като медия на властта. Водеща е тезата, основана на теориите на Джон Кенет Гълбрайт и Алвин Тофлър, че върху радиото е приложена принудителна или насилствена власт за оказване на влияние, чрез властта му да налага промяна в мисленето и да предава знания, превръщайки се в нужната организация, чрез която властта разширява действието на своята политика. Разкритото в хода на изследването сходство на наложените и приложени мерки с тези характерни за тоталитарните общества даде основание развитието на Радио София през този период да бъде отнесено като действащо в условията на идеологическа стагнация и подчинено на принципа на режима. В изложения аспект се представя пътя на промяната към изпълнение на политическата и пропагандна роля.

Във *втора точка* от изследователската глава се пристъпва към проучване на проблема, касаещ употребата на неговата власт, която води

до съществени изменения във функционалната му значимост. В рамките на изследвания корпус от синхронни първични и вторични изворови материали се проследява контекстната и дискурсна употреба на властта на радиото. Тя се поставя на изследване на база на изградения работен модел за властване през призмата на съвременната критика и изследователски прочит на отминалите събития в контекста на разглеждания проблем. Накрая чрез обобщен анализ се извеждат заключения за функционалната значимост на средството спрямо идеологията на режима.

В тази връзка и в отговор на другата поставена задача се стига до заключението, че властта му бива употребена в полза и подкрепа на идеологията, тъй като протичащото в рамките на политическите стремежи овластяване на радиото се разкри като силно повлияно от идеологията на режима. На база на възприетото разбиране, че идеологията е един от най-важните елементи за осигуряване както на реална, така и на символна власт (Попов 2002:35), се стига до извода, че чисто идеологическото съдържание на Радио София го поставя в позициите на най-голям изразител на властта. Като детерминанта е изведена промяната в програмното съдържание, както и подмяната във функционалната значимост. В дисертацията се застъпва разбирането, че превръщането на съдържанието в огледало на идеологията води до тотална промяна във функциите му – различни от традиционните професионални цели и задачи. Терминологично се уточнява, че промяната не касае тяхната същностна част и предназначение, а е свързана с очакваните цели, които рефлексират върху дейността и променят изначално ролята им. В тази връзка се прави заключението, че доказаната лесна манипулируемост, произтичаща и от самата същност на средството го превръща в стратегически актив и инструмент за пропаганда.

Посредством информационната си функция, радиото се вписва в изградения работен модел за влияние като властта му се използва за

осъществяване на стремежите на новата власт чрез употребата на изцяло недопустими техники. Сред тях се обособяват наличието на елементи на преувеличение; инсинуация – чрез отправянето на обвинения; умишлено пропускане; представяне на мнението за факт, водещо до съзнателна измама, фабрикуването на събития и скрита очевидност, превръщащи версията за действителността в нещо установено. На този фон се стига до обоснования извод базиран на теорията на Алвин Тофлър, че се пристъпва към манипулиране на знанието.

Анализът на културното и музикално съдържание обособи тези функционални направления като приведени в пълно съответствие с действащата идеология и подложени на прояви за директна политическа намеса чрез прилагането на механизми за селектиране в синхрон с идеологията на режима.

В хода на изследването освен подмяна на основното предназначение на базисните направления, се разкри и съществуването на една добре разработена функция, която радиото е призвано да изпълнява – възпитателната. Обоснованият извод, до който се достига е че тя е резултат на интегриращата функция на средството, употребена за мобилизация и организация на хората и вплетена в останалите функционални направления – информация, музика, култура, образование. Налага се възгледа за подмяна на предназначението на интегриращата функция, като вече тя не се разглежда като форма на спонтанни прояви от страна на хората, а израз на наложени традиции, превърнати в целенасочени организирани слушания на радиото. Очерталият се в предходните глави стремеж на тоталитарните движения за организиране на хората в маси, новата власт успява да осъществи най-вече разчитайки на демонстрираната и осъществена от радиото възможност, като в случая определянето на употребата ѝ се доближава до формулираното от Алвин Тофлър за „мобилизация на масите и изковаване на единомислието” (Тофлър 1996:384).

В края на трета глава на изследване се подлага радиообщуването като процес за реализирането на властовите интереси. Вниманието се насочва към изследователските методи от науката за медийната и радиокомуникацията. В тази връзка отношението радио – аудитория се ситуиращо спрямо изградения от изследователите теоретичен модел за медийното влияние. Накрая на база проучената и изградена теоретична рамка за осъществяването от радиото влияние се изследват способите за оказване на въздействие.

В тази връзка и в отговор на последната поставена задача се отразяват конкретните прояви и се разкриват похвати за целенасочено въздействие от гледна точка на способностите за влияние и въздействие в процеса на радиообщуване. Обоснованото заключение, до което се достига е, че властта на радиото е употребена и насочена към изискванията за изграждане на идеологизирано общество.

На база анализа на първични и вторични синхронни изворови материали в хода на изследването се разкриват два основни метода за оказване на влияние – на скритото въздействие и емоцията. На този фон се формира убеждението, че от една страна в процеса на радиообщуването властта е осъществила стремежа си към фокусирането на вниманието към определен проблем, директно посочвайки посоката на мисълта и от друга, че оценената значимост на емоциите в живота на хората се превръща в способ за въздействие и влияние чрез използването на властта на радиото, превърнато в удобен инструмент за създаването на примерно емоционално състояние и стимулиране на публиката чрез емоции.

Съотнасянето на разкритите похвати, осъществявани в хода на общуването чрез радиото към изработения в предходните раздели теоретичен работен модел, дава основание да се наложи разбирането за прилагането на двупосочно въздействие над хората чрез Радио София. Откроява се стремежа първо към утвърждаване, стабилизиране и

поддържане на съществуващото мнение и второ към конверсия с цел да се наложи отказ от предишни схващания и мнения и изграждане на нови.

На база описание на разкритите в темпоралната рамка на изследването механизми се възприема възгледът, че използваните форми за въздействие върху аудиторията следва да бъдат разглеждани като резултат на условия характер на властта на радиото на база наложеното от Джон Кенет Гълбрайт разбиране, според което условността предполага форми на убеждение и социално обвързване, които да накарат човекът да се подчинява. Със същата степен се налага и разбирането за прилагането на похвата насочен към реализирането на манипулацията на знанието, основният изразител на властта според вижданията на Алвин Тофлър. Съотнесени към радиото, то се обособява като канал, по който протичат знания и който е до такава степен използван и манипулиран, за да съдейства за моделиране на протичащите съобщения.

Формулираният на този фон извод допуска налагането на представа за наличието на модел изграден от сложно преплитане на властови отношения с една крайна цел – налагане на власт над хората чрез употребата на силата и възможностите на радиото. Посланието, разполагащо с потенциалното качество манипулативност бива използвано за налагане на собствена структура на съзнание върху аудиторията. Очертаната насока дава основание медията да бъде обособена не само като посредник в процеса на осъществяването на общуване, а и като създател на ценности и нагласи, израз на възпитателната функция на радиото, основно подчинена на стремежа за изграждане на новия човек.

На база релацията между обособения теоретичен модел и проведения изследователски анализ, може да се **обобща**, че през разглеждания период Радио София функционира изцяло от позицията на медия на властта, насока която (1) задава ограничен периметър на развитие на радиото в

тясната рамка подчинена на идеологията, (2) води до употреба на властта му за пропаганда и агитация, за мобилизиране и възпитание на обществото, реализирани в процеса на радиообщуване чрез нагаждане на посланията спрямо ситуативните нужди на властта.

На първо място основателно се изказва твърдението, че Радио София се оформя не само като един от инструментите на властта, а като най-важния, посредством който властта през разглеждания период реализира най-действено, ефикасно и безпрепятствено заложените в идеологията на режима цели и стремежи. Натоварено с функцията да осъществява чисто идеологически внушения, радиото като пряк комуникатор, въздействащ върху нагласите на хората с възможност да ги промени, спомага за изграждането на свързаната с идеологическото мислене реалност.

Второ от гледна точка на разкритите в хода на изследването наложени практики и подходи се налага извода, че Радио София следва да се разглежда не само като посредник за отразяване единствено на партийната политика, тъй като бяха регистрирани и форми на възползване от способностите му да влияе на ценностните нагласи на хората, директно формирайки тяхното мнение.

III. Основни заключения и приноси моменти

От описаното до тук може да се заключи, че е изпълнена целта на дисертационния труд, а именно: на база разкритите форми на проява на власт е проучено развитието и обществената значимост на радиото в условията на идеологическа стагнация през периода септември 1944 – април 1956 година, чрез извеждане на теоретични основи и съотнасянето им към установената през разглеждания период практика. Обоснована е тезата, според която огромното влияние на радиото се превръща в предпоставка за двупосочното развитие и прояви на неговата власт, най-вече по отношение на оказване на влияние върху средството. Наред с това

на база на приложения подход са открити доказателства в потвърждение на изразеното убеждение, че отношенията радио – власт са основополагащи за развитието на теориите за медийното влияние в насоката отчитаща тоталната им власт, но и в аспекта на разрушителните ефекти.

Всичко това дава основание да се заключи, че в дисертационния труд е даден отговор на заявения изследователски въпрос и е намерено потвърждение на формулираната в уводната част хипотеза.

С оглед на изпълнените цели и задачи на изследването се очертават следните **приносни моменти**:

1. Конструирано е изследователско поле, което включва проблематика в областта на медиите с фокус към радиото и измеренията на неговата власт през един недостатъчно изследван период.

2. В изследователското поле на медийната наука е въведена проблематиката за властта на радиото, като тематичната област е разработена чрез интердисциплинарен подход на база критичен прочит на теоретични разработки на български и чужди автори и чрез примери от практиката.

3. Изведена е ролята на радиото като медия, направляваща процеса по формиране и трансформиране на теориите за медийното влияние. За целта явленията не се разглеждат изолирано, а в контекста на цялостния развой, като на фона на европейските процеси, проблематиката е приведена като цяло към българската практика.

4. Проучен е един недостатъчно изследван период от развитието на медиите и в частност на радиото в България, който е подложен на стриктна, дескриптивна и аналитична процедура на интерпретация с оглед на поставения проблем.

5. Издирен, систематизиран и въведен в научно обръщение е недостатъчно познат архивен масив от факти и документи с принос към

обогатяване на научното направление по историята и развитието на медиите в България.

6. Направен е опит да се създаде методика, съчетаваща различни методи за изследване на проблематиката по отношение на конкретна медия. Методиката се основава върху, но и обогатява досега съществуващите модели на анализ в общото поле на медийната и убеждаващата комуникация, изследванията за властта и историческите проучвания на тоталитарните общества, поради което е приложима и към други изследвания и дава възможност за релации с обхват към конкретна медия.

В тази връзка направените изводи и разкрити прояви биха могли да станат отправни хипотези и за други изследвания, като направлението може да бъде в посока на проучване дали установените практики са прецедент за Радио София или вид закономерност, като се изследва аналогичното развитие на регионалните радиостанции, на телевизията, а защо не и на он-лайн медиите. Друга тема, която остава само загатната в рамките на настоящо изследване и излиза извън неговия периметър е проучване на процеса на радиообщуването в аспекта на възприятието, за да се установят ефектите от употребата на властта на радиото в разкритата тук насока.

IV. Справка за научни публикации на докторанта, свързани с темата на дисертацията

Стойкова, Ц. (2012) В зората на радиокомуникацията – или как възниква и се развива радиото като културен феномен. сп. „Реторика и комуникации”. брой 5, септември. ISSN 1314-4464. Available from: [www.rhetoric.bg]

Стойкова, Ц. (2013) Медийната власт и нейните измерения. Медии и обществени комуникации. Изд. УНСС / "Алма комуникация". №15. Available from: [www.media-journal.info]

Стойкова, Ц. (2013) Властта на медиите в полза на гражданите. Сборник с доклади от конференция на Катедра „Радио и телевизия”, ФЖМК – „Граждани и медии” (под печат)

Други:

Участие в проект по НИС „Виртуална ретро фонотека (звукова памет и виртуален радиомузей)”.

Участие в конференция на Катедра „Радио и телевизия”, ФЖМК – „Граждани и медии” (16-17 май 2013 г.) с доклад на тема „Властта на медиите в полза на гражданите”.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

СЪДЪРЖАНИЕ на ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод	4
Глава Първа: Власт, властови конструкти и медии-теоретична рамка	15
1. Власт-идеи и практики	15
1.1. Основни дефиниции и теории	16
1.2. Власт-политика	18
1.3. Властта в тоталитарните общества	20
1.3.1. Същност на идеологията като властови конструкт	20
1.3.2. Пропагандата като разпространител на идеология и средство за запазване на властта	22
1.3.3. Манипулацията като инструмент на пропагандата	23
1.3.4. Власт, лидерство, маса	25
1.4. Обобщения и изводи	28
2. Медии-власт: развитие на отношенията	29
2.1. Формиране на медийната власт – основни дефиниции и теории	30
2.1.1. Медиите като манипулатори	30
2.1.2. Властта на медиите според теориите за медийно влияние	31
2.1.3. Медиите като четвърта власт	34
2.2. Власт-медии-политика	36
2.3. Власт-медии-тоталитаризъм	40
2.3.1. Медиите през тоталитарния период в България-обща рамка	41
2.4. Обобщения и изводи	44
Глава Втора: Измерения на властта на и чрез радиото като част от системата на средствата за масова информация	46
1. Обособяване на властта на радиото	47

1.1.Радиото в системата на средствата за масова информация	48
1.2.Специфика на радиото като главен изразител на властта	52
1.3.Изразните средства като инструменти за въздействие	56
1.4. Функционална значимост	58
1.4.1. Информационната функция като властови инструмент	59
1.4.2. Културната функция и нейната власт	61
1.4.3. Забавлението като функция между политиката и развлечението	63
1.4.4. Интегриращата функция - от спонтанност към целенасочено организиране	64
1.5. Отношенията радио-аудитория	67
1.6. Силата на радиообщуването	71
1.7.Обобщения и изводи	75
2. Измерения на властта на радиото в България	76
2.1. Радиото като властно средство-основни разбирания и стремежи	77
2.2.Основни функции и насока на развитие	79
2.2.1.Културно начало	79
2.2.2.Роля, място и значение на информацията	80
2.2.3.Интегриращата функция-значение и прояви	81
2.2.4. Намеса на политиката	82
2.3. Особен случай	86
2.4. Обобщения и изводи	89
Глава Трета: Взаимвързката радио – власт в България в годините от септември 1944 до началото на 1956 г.	91
1. Радиото в системата на властовите структури	93
1.1.Отношенията власт-радио – първи прояви	94
1.2.Насоки, цели и задачи в посока на обвързването на радиото със структурите на властта	97
1.3.Кадрова политика	101
1.3.1.Подмяна на кадровия състав	101

1.3.2.Критерии за подбор	103
1.3.3.Ръководство	104
1.4.Критика и контрол	110
1.5. Обобщения и изводи	114
2. Властта на радиото в подкрепа на идеологията	116
2.1.Съдържание – огледало на идеологията	116
2.1.1.Следване на курса по изграждане на социализма	117
2.1.2.Планът преди всичко	117
2.1.3.Съревнованието	118
2.1.4.Борбата за мир, начело със СССР	118
2.1.5.Борбата срещу врага	119
2.1.6.Култ към личността	119
2.1.7.Партийни прояви	120
2.2.Функциите на радиото през призмата на идеологията	122
2.2.1.Информация	123
2.2.2.Култура	127
2.2.3.Музика	128
2.2.4.Възпитание	131
2.3.Обобщения и изводи	133
3. Радиообщуването като процес за реализиране на властовите интереси	135
3.1. Отношенията радио-аудитория	136
3.2. Процесът на общуване чрез радиото – роля и значение	139
3.2.1. Същността на посланията като способ за въздействие в процеса на радиообщуването	142
3.2.2.Подходи и похвати за оказване на въздействие	146
3.2.2.1. Убеждението като способ за въздействие	147
3.2.2.2. Емоционално въздействие	150

<i>3.2.3.Изразните средства като инструменти за оказване на въздействие...</i>	151
3.3.Обобщения и изводи	153
Заключение	156
Приложения извън текста (съдържание)	160
Изследователски корпус	161
Библиография	170
Публикации и участия	180
Декларация за авторство	181